

Васильчук М. М.,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології
Коломийського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

ЗАПРУТСЬКА ГУЦУЛЬЩИНА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПОЕМИ МИКОЛИ ТУЛІКИ «О НАПАДІ ТАТАРІВ НА МІСТО КОЛОМІЮ І ЇЇ ДООКРЕСНОСТІ»

Анотація. У статті розглянуто шляхи художнього відтворення т. зв. Запрутської Гуцульщини у тексті епічної поеми Миколи Туліки «О нападі татарів на місто Коломию і її доокресности» (1885). Розкрито особливості поезици твору. Вказано на причини, які сприяли популяризації цього поетичного тексту на гуцульсько-покутському пограниччі. Названо фактори, які заважали зацікавленню поемою за межами регіону, на відміну від творів Миколи Устияновича чи Луки Данкевича.

Ключові слова: поема, дума, текст, сюжет, переказ, легенда, автор, варіант, передрук, фольклоризація, нападки, оборонці, боротьба, відсіч, чуга, Запрутська Гуцульщина.

Постановка проблеми. У ХІХ ст. популяризації Гуцульщини як особливого культурно-історичного та фольклорно-етнографічного регіону сприяли не лише праці етнографів і фольклористів, а й романтична поезія. У контекст такої поезії, представленої передусім творчістю Миколи Устияновича і Луки Данкевича, гармонійно вписується творчість Миколи Туліки. Стале зацікавлення гуцульським регіоном, серед інших популярних поетичних текстів, у читачів підтримувала й романтична поема Миколи Туліки (? – 1889) «О нападі татарів на місто Коломию і її доокресности» [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постає Миколи Туліки і його творчість тривалий час були недослідженими. Головний його твір, «думу» «О нападі татарів на місто Коломию і її доокресности», вважали за фольклорний текст, записаний Тулікою з народних уст [11]. Біографічні відомості про автора, віднайдені Яковом Куником, оприлюднив Микола Савчук [8]. Як зразок фольклору, текст поеми публікували Богдан Стефанців (1989, 1998) [9, с. 112–117; 11], а також Михайло Ласійчук та Іван Лудчак (1995) [6, с. 20–22]. Автор цієї статті відшукав першодрук твору (1885) і довів, що це художній текст самого Миколи Туліки. Ми також опублікували оригінальний твір із коментарями (2006) [5, с. 8–14, 80–81]; проаналізували сім відомих варіантів тексту [3; 4, с. 135–144], здійснили художній аналіз першодруку поеми [1].

Постановка мети. У цій статті маємо на меті здійснити художній аналіз тексту поеми з погляду відтворення автором реалій т. зв. Запрутської Гуцульщини (межова територія на правому березі річки Прут, яку останнім часом відносять до Гуцульщини) та впливу цього тексту на творення міфу про Гуцульщину як особливий, волелюбний регіон Карпат.

Виклад основного матеріалу. Уродженець с. Нижнього Вербіжа (тепер Коломийського р-ну Івано-Франківської обл.), Микола Туліка (Тулійка) був дяком, займався палітурною справою (ходив селами й опрацював церковні книги). За сповідуваним

соціалістичних ідей перебував під наглядом поліції, у нього проводили обшуки. Підтримував взаємини з етнографом Миколою Колцуняком у с. Яворові. Під час студентської мандрівки 1884 р. познайомився з Іваном Франком; у Франка поліція виявила паспорт Туліки. Писав вірші; йому належить поетичний заповіт – «Завіщення». Відомий його лист і вірш-посвята Іванові Франкові «На ставищах у Коршеві» (1884 р.) [2, с. 67]. Поема написана в червні 1885 р. й опублікована у виданні «Народний рускій місяцеслов на рік звичайний 1886» (Коломия, 1885). У творі поет реалізує не лише тезу про те, що на Гуцульщину не ступала нога ворога, а й пояснює, чому так було.

Про популярність поеми свідчать декілька її передруків, які з'явилися після першої публікації 1886 р. [10]. Водночас текст поеми фольклоризувався і набув широкого побутування в усній формі [13].

За жанровими ознаками – це епічна поема, хоча автор дав своє визначення: дума. Ритмічна побудова твору, тематика (татарські напади) ставлять його в один ряд із народною думою ХVІІ ст. «Ой зійшла зоря вечорова, / Над Почасвом стала...» (у Туліки твір починається рядками, де мовиться також про вечірню зорю [10, с. 87]). Очевидно, поема Туліки була нав'язана популярним твором про Почаївську лавру. Поема мислилася автором не лише як твір для читання, а й для співу, про що свідчить вказівка на самому початку тексту «На ноту «Где ти поїхав» [10, с. 87]. Сюжет думи – розповідь про турецько-татарський напад на Коломию та її запрутські околиці (т. зв. Коломийська Гуцульщина). Автор підносить ініціативу громади сіл Запрутської Гуцульщини, протиставляючи їй бездіяльності католицьких ченців, які загинули, не наважившись на боротьбу.

Поет зумів витворити власний художній світ, наповнений багатоманітністю, притаманною як для українського фольклору, так і для літературної традиції. Джерелом для написання поеми для Миколи Туліки слугували давні перекази. Про це можемо судити за сучасними дослідженнями: «У селі здавна побутував переказ про напад татарів на місто Коломию й околиці. Згідно з цим переказом, татарський загін заночував у лісі Мочара. Мешканці Вербіжа і сусідніх сіл оточили ворога. Після битви вціліло лише декілька татарських зайд» (Іван Лудчак, Михайло Ласійчук) [6, с. 19].

Але поема Миколи Туліки – не історичний документ, а художній твір, написаний у романтичному ключі. Тут важливого значення надано природі. Уже з перших рядків виступає образ сонця: «Ой поза Княждвір / Сонце з-поза гір / Проміння розпустило, – / З Печеніжина / Вечірня зоря / У хмару ся вповила» [10, с. 87]. Роль сонця у поемі двояка. Через звернення до давнього народнопоетичного символу автор наголошує на зв'язку

своєї «думи» з народною традицією; сонце тут – символ миру та спокою, джерело традиційного народного існування у мирних умовах. Це підтверджує «закільцювання» розповіді через використання сонця як символу справедливості – знову цей образ з'являється у прикінцевих рядках «думи», коли перемогу над ворогом здобуто: «Сонечко зійшло, / В жердку підійшло, / З сміхом скрилося за хмару, / Як чужоземним, / І ненаситним / Уміють дати кару» [10, с. 91].

Невипадково тривога постає тоді, коли сонце заходить і настають сутінки, тобто воно на якийсь час передає свою владу іншому світові. Сонце у поемі – протилежність місяцеві, який є ще й символом іновірців-нападників. Таким чином, одвічний небесний цикл – зміна ночі і дня, зміна сонця і місяця – у поемі набувають символічного значення: вони уособлюють протистояння двох культур, двох світоглядів, представляють різні моральні категорії – правду і кривду. Звідси й оцінка автором ролі місяця, який «дивиться, / Ані скривиться, / Що дим в очі мукурит» [10, с. 89].

Автор у фольклорних традиціях вибудовує цілу систему символів. Крім небесних світил і періодів доби (сутінки, ранок), Микола Туліка широко скористався символікою живої і неживої природи, де особливу роль відіграють образи тваринного світу, птаства. Яскраво описано реакцію природи на прихід ворога. Через тварин і птахів митець показує, як рідна земля протривить чужинцям: «З Воскресінських гір / Утікає звір: / Сарни, олені й тури. / А з Тереміжів – / Тьма диких вепрів, / Качки дикі й кури» [10, с. 87]. Також утікають перепелиці, дрохви, горлиці і ховаються у верболюзах. Поет створює емоційно наснажений опис пожежі, який перегукується з епічними пам'ятками, в т. ч. і зі «Словом о полку Ігоревім: «Жалісно виють пси, / А черногузи / Писками тарахають, / Із лебедями / Та ластівками / Довкруг вогню літають» [10, с. 89]. Тут з'являється образ «сивої зозулі», яка, на думку оборонців, невчасно прилетіла віщувати їм довге життя, та, врешті, це віщування, проведене у поемі одним штрихом, виявилось пророчим. Слід також відзначити роль поета у створенні художньо довершеного опису тривоги: «Від кінських копит / Аж земля дрижить, / Ой горе, наше горе! / Корнич, Перерів / І Спас погорів, / В окрузі огні, як море» [10, с. 89].

Творів притаманний епічний розмах. Поема просякнута глибоким відчуттям народної трагедії, спричиненої приходом у рідну землю ворога. Автор майстерно показує, як перша розгубленість після звістки про напад зайд, непевність ситуації, брак інформації про події з часом змінюються готовністю боротися з чужинцями. Стається це після того, як мирні мешканці Запрудської Гуцульщини усвідомлюють, що сподіватися слід лише на власні сили, оскільки військо їх не зможе захистити (вже запалала Коломия, горить замок боярина Юрія на Воскресінській горі). Люди відчують обов'язок, навіть наражаючись на крайню небезпеку, боронити себе і рідну землю.

Цікаво подав Микола Туліка епізод зі звільненням Зайдеєм і Семеном групи полонених. Тут маємо традиційне для українського фольклору розуміння всенародної битви як тяжкої праці, чимось схожою до толоки. У такому ключі й описує боротьбу Микола Туліка: «Черня з окопів, / Із усіх боків / Де хто є – виступають; / Діди і жінки, / Хлопці і дівки, / Що змога ся ввяхають» [10, с. 90].

Через поему проходить наскрізною темою проблема організації відсічі. Люди, заскочені тривожною звісткою, долають розгубленість і страх, відкидають намір ховатися у печерах

(як це зробили інші) і ведуть організовані оборонні роботи – копають рови. Сучасні дослідники відзначають, що у селі на кутку Чернич справді існував монастир, спалений ворогом під час одного з нападів. «Монастир було обкопано глибоким ровом, заповненим водою. Той рів є й нині. У землі під монастирем були ходи і печери з виходами до ріки та лісу. В горбі, неподалік від монастиря, також було багато печер, де ховалися люди при появі татарів» [6, с. 19].

Миколу Туліку вабила минавшина рідного краю, і він намагався її оживити у своїй епічній поемі. Ішов він у річищі історичних реалій: автор використовує добре відомі факти турецько-татарських набігів на Покуття, які у середньовіччі призводили до неодноразових руйнувань. Водночас він пише про організацію турецько-татарського війська, поділеного на невеликі загони, які полювали за здобиччю. Колорит тих часів автор доповнює згадкою про чуги – систему сигнальних вогнів, за допомогою якої оперативно передавали відомості про небезпеку. У творі йдеться і про спалення Коломиї, але цей мотив – побічний, другорядний. Він потрібен лише для того, аби на початку твору показати масштаби руйнації, силу ворога, а наприкінці поеми – наголосити, що відсіч не була належно організована, не стала загальнонародною. Автор навіть кидає гіркий докір католицьким ченцям, які не виявили належної мужності та рішучості до оборони і стали жертвою ворога. Він від імені очевидця тих подій змальовує картину поруйнованої і спаленої Коломиї, оповідає про нібито побачених ним ченців домініканського монастиря, повішених ворогом на деревах. Дається взнаки і конфесійна належність автора, і його політична орієнтація. Микола Туліка з погордою пише про мертвих ченців-домініканів: «В них шия така, / Як у вепрюка, / А черево, як ступа; – / Доки би турки / Ймили б мя в руки, / Нарівав би м їх купу» [10, с. 91]. Він протиставляє католицьким монахам працьовитість ченців православних. Слід відзначити, що існують численні фольклорні оповіді про напади татар. Так 1984 р. у с. Великому Ключеві ми записали переказ про напад татарів і смерть коломийських ченців, які вийшли назустріч ворогові з молитвами, несучи із собою ікони. Це не зупинило нападників – татари вбили домініканців (повісили їх на деревах довкола монастиря) [12, с. 1]. Оскільки у переказі мовиться про церковний хід (чого нема у творі Миколи Туліки), то, очевидно, записаний нами переказ оригінальний, а не похідний від поеми. А це ще раз доводить, що Микола Туліка у своєму творі використовував фольклор.

В описі знищення татарського загону і визволення полонених відобразився історичний факт, підсилений мотивом боротьби християнства з язичництвом, який проступає у фольклорних легендах про вбивство турків чи татар [7, с. 91].

У поемі Микола Туліка вдався до вирашного ходу, «прив'язавши» сюжет поеми до місцевих реалій. Це надає його оповіді достовірності, довіри з боку читача. Автор у тло твору вводить родинні перекази, серед яких і переказ про походження власного прізвища. Бачимо це у двох епізодах. У першому мовиться про зайшлого з Тульчина, що в усті Дунаю, чоловіка, якого звали Зайдей Тулійка [10, с. 88]. У другому епізоді зазначено, що Зайдей був священником [10, с. 89], який виявив активність в обороні Вербіжа. Він першим пішов на заклик дядя Семена Фездея виступити проти турецької сторожі на полі Чернич. Автор говорить і про інші давні роди: Карпанів (або Карпенів, від них пішли Карпенюки), Буринників, Цицаків.

У поемі згадано низку населених пунктів, які лежать на гуцульсько-покутському пограниччі в районі річки Прут. Крім Коломиї, мовиться про села по лівий бік Пруту: Корнич, Перерів, Воскресінці; правобережні села (Запрутська Гуцульщина): Княздівр, Ключів, Спас, Мишин, містечко Печеніжин, а також зникле село Кроснів. Є тут ціла низка мікротопонімів: Терезежі, Воскресінські гори, Зарвигора, Чернич, Березина, Мочара, Башівська площа. Гідроніми: Дунай, Прут, Пістинька, Шкарядь. Топоніми – це матеріал, який забезпечує поемі побутування на Запрутській Гуцульщині, викликає незгасаючий інтерес до твору. Але водночас через ці локальні особливості твір не став широковідомим за межами гуцульського регіону.

Висновки. Цінність епічної поеми Миколи Туліки «О нападі татарів на місто Коломию і її доокресности» полягає в тому, що автор, спираючись на народні традиції, використовуючи фольклорно-легендарний матеріал, зумів створити майстерну стилізацію під народний епос. Твір набув самостійного життя, поширюючись у списках та усних переказах. За своєю суттю він глибоко народний. Заснована на народному розумінні історії, підсилена місцевим колоритом, поема сприймається як зразок фольклору. Важливу роль у популярності поеми Миколи Туліки відіграла і вдало вибрана ритмічна будова твору, яка легко лягала у традиційне народне сприйняття.

Література:

1. Васильчук М. Гуцулофільські тенденції популярної романтичної поезії другої половини XIX ст. Західна Україна: історико-культурний та етнолінгвістичний аспекти (друга половина XIX – XXI ст.): колективна монографія / за ред. Ю.В. Плекан, О.С. Кондур, О.В. Слипаник. Івано-Франківськ: НАІР, 2015. С. 264–285.
2. Васильчук М. Письменство на Коломиїщині: друга пол. 16 ст. – 1939 р. Коломия: Народний дім, 1993. 80 с.
3. Васильчук М. Поема Миколи Туліки «О нападі татарів на місто Коломию і її доокресности» як зразок фольклорної стилізації. Історико-етнографічне та мистецьке життя Покуття: минуле і сьогодення: матеріали науково-практичної конференції з питань дослідження історико-етнографічного регіону Покуття (м. Коломия, 9 жовтня 2011 р.) / наук. ред. А. Королько, Я. Ткачук. Коломия: Вік, 2013. С. 96–102.
4. Васильчук М. Сліди на бруківці: збірник статей / передм. М. Савчука. Коломия: Вік, 2012. 176 с.
5. Коломия вас серцем зігрів: спроба антології / упоряд., перед., приміт. М. Васильчука. Коломия: Вік, 2006. 96 с.
6. Ласійчук М., Лудчак І. Нижній Вербіж: нариси з історії та народознавства. Коломия, 1995. 112 с.
7. Пушик С. Блискавиці б'ють у найвищі дерева: повість, есеї. Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2011. 268 с.
8. Савчук М. Микола Туліка. Червоний прапор. 1989. 27 жовтня.
9. Стефанців Б. Село, моє рідне село: Історичні нариси, спогади, народні оповіді, легенди, обряди, традиції та побут с. Воскресінців. Коломия, 1998. 256 с.
10. Туліка Н. О нападі Татаровь на місто Коломью и еидоокресности: дума. Народный русский месяцеслов на рок звычайный 1886. Коломья: Черенками и накладомь Михаила Белоуса, 1885. С. 87–91.
11. Туліка М. Дума про напад... Агро. 1989. 10 лютого.
12. Гушул Я. Про татарів / переказ у записі М. Васильчука, 1984, 3 с. Архів М. Васильчука.
13. «Напад турків і татарів...». Альбом з текстами пісень, побажань, віршів, записаних Іваном Федоришиним з Нижнього Вербіжа. 1945–1980 рр. С. 39–45.

Васильчук М. М. Запрутская Гуцульщина через призму поэмы Миколи Тулики «О нападении татар на город Коломью и ее окрестности»

Аннотация. В статье рассматриваются особенности художественного отображения т. н. Запрутской Гуцульщины в тексте поэмы «О нападении татар на город Коломью и ее окрестности» (1885). Раскрываются особенности поэтики произведения. Указываются причины, приведшие к популяризации этого поэтического текста на гуцульско-покутском пограничье. Указываются факторы, которые мешали распространению этого текста за пределами региона, в отличие от текстов Мыколы Устияновича и Луки Данкевича.

Ключевые слова: поэма, дума, текст, сюжет, предание, легенда, автор, вариант, перепечатка, фольклоризация, нападавшие, обороняющиеся, борьба, отпор, чуга, Запрутская Гуцульщина.

Vasylchuk M. Zaprutska Hutsulshchyna in the light of poem Mykola Tulika "About attack of the Tatars on the town Kolomyia and its suburbs"

Summary. The article examines the peculiarities of artistic reproduction of the so-called Zaprutska* Hutsulshchyna in the text of the epic poem by Mykola Tulika "About attack of the Tatars on the town Kolomyia and its suburbs" (1885). The peculiarities of the poetics of the work are revealed. It is indicated the reasons that were favourable to the popularization of this poetic work on the borderland of Hutsulshchyna and Pokuttia. At the same time it is indicated the reasons that, in contrast to the texts of Mykola Ustyianovych or Luka Dankevych, prevented the distribution of this text outward the region.

Key words: poem, ballad, text, plot, retelling, legend, author, variant, reprint, folklorization, attackers, defenders, struggle, rebellion, chuga**, Zaprutska Hutsulshchyna.

Zaprutska* Hutsulshchyna means territory located near Prut river.

Chuga** is a kind of men outerwear inherent for the population of the Carpathians.

Translator's remarks